

Szent István király hamis okleveleinek nyelvtörténeti vizsgálatáról

2. rész*

5.5. A szórványok hang- és helyesírás-történeti vizsgálata. A bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek névtörténeti szempontok szerinti értékelését követően a nyelvtörténeti rétegek feltárása akkor sem lehet automatikus, ha ismerni véljük az oklevelek hiteles (a hamis oklevelek esetében az eredeti 11. századi oklevélből származó) és hamis részeit. Nyelvtörténeti szempontból tévútra vezetne ugyanis – a névtörténeti kronológiai rétegzettséget követve – az oklevelek hitelesnek tartott részeit a 11. századhoz, a hamis részeket pedig a hamisítás korához kötni. Az oklevelek fennmaradásából következően a 11. századból származó részek helyneveit is írhatták a későbbi korok kiejtéséhez, illetve írásszokásához igazítva. Más oldalról a hamisításkor keletkezett részek egy-egy eleme is mutathat 11. századi jellegzetességeket például akkor, ha a forrásként használt hiteles 11. századi oklevelek mintáját a bizonytalan státuszú okleveleknek ezekre a részeire is kiterjesztették (SZŐKE 2015: 56–57, 81–82).

Nincs könnyű dolgunk tehát akkor, amikor az oklevelek nyelvtörténeti feltárásának részeként a szórványok hang- és helyesírás-történeti jellemzőinek próbálunk utánajárni. Ezek a szórványemlékek ugyanis részben amiatt szorultak sokáig a nyelvészeti kutatások háttérébe, mert elterjedt az a nézet, hogy efféle kérdések megválaszolására csak kevésbé alkalmasak (vö. HOFFMANN 2020: 386). Kétségtelen, hogy a 11. századra hamisított oklevelek ilyen szempontú vizsgálata sokkal nagyobb körültekintést igényel, mint a hiteles társaiké, de ezzel együtt is azt gondolom, hogy kronológiai sajátosságaik meghatározásakor nem szabad teljesen elzárkózni a helyesírás-történeti és hangtörténeti jellemzőik feltárásától és az eredmények mérlegelésétől. Azáltal ugyanis, hogy egyre több (és különféle) bizonytalan státuszú forrás nyelvi vizsgálatát végezzük el, mind jobban formálódik az a módszertani keret is, amelyben lehetőség nyílik az egyes magyar nyelvi elemek ilyen természetű értékelésére is. Az is valószínű azonban, hogy arra még évek, évtizedek múlva sem lesz reális esély, hogy az oklevelek valamennyi szórványát meghatározzuk e tekintetben, de már az is nagy előrelépést jelenthet, ha a hiteles forrásokban meglehetősen szegény 11. századhoz ezekből az oklevelekből is hozzá tudunk kötni néhány szórványt névtörténeti és nyelvtörténeti szempontból egyaránt. Bizonyos tekintetben tehát vissza kell térnünk KNEZSA ISTVÁN korai helyesírás-történeti munkájához, amelyben nem rekesztette ki teljes mértékben a bizonytalan kronológiai státuszú okleveleket sem az elemzésből (1928–1929). BÁRCZI GÉZA már a 20. század közepén megfogalmazta, hogy a magyarországi

* Az első részt l.: MNy. 2023: 56–67. DOI: <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2023.1.56>

írásbeliség első évszázadaiban keletkezett oklevelek feldolgozása alapjaiban alakíthatja át a hangtörténeti és helyesírás-történeti ismereteinket (1958a: 144). E körbe pedig a hiteles és eredeti források mellett a bizonytalan kronológiai státuszúak is beletartoznak. A továbbiakban arra mutatok ismert hangtörténeti jelenségek kapcsán példát, hogy milyen módon lehet e forráscsoportot vallatóra fogni.

5.5.1. Tővégi magánhangzós helynevek. Egy-egy bizonytalan státuszú oklevél nyelvtörténeti rétegzettségének a megismeréséhez fontos szempontként vehető figyelembe a tővégi magánhangzós helynevek jelenléte, illetve hiánya az oklevelekben.

A Pécsváradi alapítólevélben szereplő nevek helynévtörténeti szempontból 11. századiak lehetnek (vö. GYÖRFFY 1977: 235–237; DHA. 1: 77–80), a 13. század 20-as éveiben történt hamisításkor tehát tulajdonképpen a már korábban lejegyzett nevek átírása történt meg. Ebből kiindulva a tővégi magánhangzós nevek még abban az esetben is a ma ismert hamis oklevél első (11. századi) kronológiai rétegébe tartozhatnak, ha a véghangzó eltűnésének felső határa túlnyúlik a hamisítás időpontján (vö. BÁRCZI 1958b: 18–24; E. ABAFFY 2003: 321–323; KATONA Cs. 2020: 84–85). Három helymegjelölés szerepel biztosan tővégi magánhangzóval az oklevélben: *Árok (ó)út: Aruc owtu, Nagy-(út-)halom: Noghutholmu és Szér: Zeru* (DHA. 1: 73, 74). A neveknek a 11. századi réteghez csatolása mellett szól továbbá az is, hogy ezek a hamisítvány más átírataiban szintén véghangzóval fordulnak elő: +1015/+1158/1228/XVII.: *Aruc owtu*, +1015/+1158/1228/XV.: *Nogu cholmu* és esetleg +1015/+1158/1228/XV.: *Zerew, Zereu* (DHA. 1: 73, 74).

Az is egyre nyilvánvalóbb jellegzetesség, hogy ha egy hamis oklevélben egy név meg is őrizte az eredeti hangalakját, a hangok jelölése ettől függetlenül lehet modernizált. Elkerülhetetlen tehát, hogy a 11. századra vonatkoztatható okmányok szélesebb körű feltárása után ezeket, a két kor hangállapotát és hangjelölését mutató szörványokat ebből a szempontból is megvizsgáljuk. Addig ugyanis nem láthatunk tisztán abban a kérdésben, hogy bizonyos hangjelölések tényleg csak a későbbi korokat jellemezték, vagy csak azért nem tartottuk számon eddig a 11. század megoldásai között, mert a helyesírás-történeti vizsgálatokba ebből az évszázadból csak igen kevés oklevelet vontunk be (vö. SZŐKE 2019b: 114). A [szērű] hangzású *Szér* településnév esetében jól látszik az említett jelenség: ugyanis a hamisítvány más átírataiból idézett névalakokban az *ü* hang jelölőjeként lejegyezett *ew* és *eu* jelek a 11. században ugyanis még nemigen voltak elterjedve (SZŐKE 2020a: 90).¹¹

Abból a megállapításból, hogy a Pécsváradi oklevél véghangzós neveinek a hangalakja 11. századi lehet, ugyanakkor nem következik az, hogy minden e hang nélkül álló név pedig az oklevél későbbi rétegeihez sorolandó. A magyar nyelvű elemeknek a jelentős része már a 11. században tővégi magánhangzó nélkül található meg a szörványemlékeinkben (BÁRCZI 1958b: 21–23). A Pécsváradi alapítólevélben van azonban 11 olyan helymegjelölés, amelyek az alapítólevél ma

¹¹ Az *ew* és *eu* jelek *ő*, *ü* hangok jeleként való azonosítása kétségtelenül kézenfekvőbb megoldásnak tűnhet, de a település más adatai (+1093/1404: *Scer*; [+1235]/1350/1404: *Sceer*; Gy. 1: 392) inkább egy véghangzós alakot valószínűsítene (vö. KATONA 2020: 96; SZŐKE 2020a: 90).

ismert változatában tövégi magánhangzó nélkül jelennek meg, a hamisítvány egyéb átiratai¹² alapján mégis feltételezhető, hogy eredetileg véghangzóval szerepeltek a 11. századi hiteles oklevélben. Az átiratok együttes elemzése megmutathatja, hogy a 13. századi hamisításkor még véghangzóval írtak le bizonyos neveket, hiszen a különböző átiratoknak a hamisítvány a közös forrása, és ahogyan azt korábban is jeleztük, a 13. századi lejegyzés vélhetően a 11. századira támaszkodott. A Tolna megyei *Nagy-árok* név *nagy* előtagja véghangzó nélküli *Nogarut* formában szerepel az alapítólevél általunk elemzett változatában, másik három átiratban azonban a név véghangzós változatát találjuk: +1015/+1158/1228/XV.: *Nogu aruc*, +1015/+1158/1228//XVII.: *Negu Aruk*, +1015/+1158/1228//XVIII.: *Nagu Aruk* (DHA. 1: 73).

E név, illetve a további 10 név kapcsán felvethető, hogy a 13. századi hamis oklevélben még a nevek 11. századi hangalakját mutató, véghangzós formában voltak jelen. Ebben az esetben az alapítólevélben feltűnő véghangzó nélküli modernizáló lejegyzésük a 14. vagy 15. századra vezethető vissza. Ezek a feltételezések természetesen nem a változás lefolyásán alapulnak – hiszen egy véghangzó nélküli név is előfordulhat már egy 11. századi szövegben is –, hanem a 13. századi hamis Pécsváradi oklevél különböző átiratainak a névformáiból juthatunk erre a következtetésre (mindehhez vö. SZŐKE 2020a).

5.5.2. Mássalhangzó-torlódást tartalmazó helynevek. Egy másik példa, a Zala megyei Esztergál település Zalavári oklevélbeli említése révén (*Strygar*) pedig azt kívánom bemutatni, hogy időben el lehet-e (és ha igen, hogyan) határolni egymástól a mássalhangzó-torlódást tartalmazó formákat a magánhangzós kezdetűektől. A településnév az *esztergár* 'esztergályos' foglalkozásnévből alakult (FNESz. *Nagy-esztergár*; HECKENAST 1970: 100). A R. *esztergár* szláv eredetű, vö. szb.-hv. *strūgār*; szln. *strugár*. A magyarba egy közelebről meg nem határozható szláv nyelv R. **strugarь* 'esztergályos' szava került át, amiből a szóeleji mássalhangzó-torlódás feloldása után *esztergár* ~ *isztergár* alakult (TESz. *esztergár*).

A településnév említései: +1019/+1328/1347/1370: *Strygar* (DHA. 1: 91), +1019/+1328/1347/1514/XVI.: *Strigar* (DHA. 1: 91), +1019/+1328/1347/1427/XVII.: *Striger* (DHA. 1: 91), +1024/+1339/1350: *Strigar* (DHA. 1: 102), 1273: *Vzturgar* (ERDÉLYI 1902b: 498), 1335: *Strygar* ~ *Estergar* ~ *Stregar* ~ *Estergarth* (ZalaOkl. 1: 295–307), 1482: *Ezthergar* (ZalaOkl. 2: 619–620; Cs. 3: 51: *Esthergar*).

Az első hiteles adat 1273-ból való, ekkor (már) magánhangzóval kezdődik (*Vzturgar*) a név. Az 1335. évi oklevél a király egy hónappal korábbi levelére válaszul írja le az apátság néhány birtokának határát. Ebben az oklevélben a település neve kétféle hangszerkezettel szerepel, amiből kézenfekvő lenne azt a következtetést levonni, hogy a 14. században párhuzamosan élt egymás mellett a kétféle forma. Ha közelebről megnézzük az előfordulásokat, azaz a magyar nyelvi elemek latin szövegkörnyezetére is figyelünk – ahogyan ennek a módszertani elvnek a fontosságát korábban már hangsúlyoztam –, akkor tapasztalhatunk egyfajta

¹² A Szent István korára visszahamisított oklevelet többen átirták: II. András 1228-ban, IV. László 1274-ben, I. Károly 1323-ban és I. Lajos 1379-ben. Ezek az átiratok 15–18. századi átiratok formájában őrződtek meg (DHA. 1: 65).

szabályszerűséget, ami magyarázatot adhat a kétféle alak használatára. Az oklevél határleírása alapján úgy tűnik, hogy a 14. század elején (már) a magánhangzós kezdetű névforma volt használatban, az oklevél ugyanis a határleírás előtt, illetve a határleírásban *Estergar* és *Estergarth* névvel utal a településre. Abban a részben ugyanakkor, amely a király levelét írja át, a *Strygar* névalak szerepel. Az oklevélírási gyakorlat jellemzői alapján feltehetjük, hogy a határleíró rész a helyszínen jegyzeteket készítő írnok vázлата alapján került bele az oklevélbe, szemben a király levelét átíró egységgel, amelyet vélhetően az eredeti apátsági okmány(ok) alapján fogalmaztak meg. A *Strygar* forma korai (11. századi) nyelvtörténeti forrásértékét támogathatja továbbá az is, hogy a hamis oklevél 16. és 17. századi átírataiban, illetve az 1024. évi Zalavári oklevélben is *Strigar* ~ *Striger* alakokat találunk, miközben hiteles adatunk van rá, hogy a 13. század végétől (1273) a magánhangzós kezdetű névforma (is) létezett a település megjelölésére.

Ezzel a felvetéssel természetesen nem zárhatjuk ki teljes mértékben azt a lehetőséget sem, hogy a név két változata egymás mellett élt a 14. században – és ekképpen az 1019. évi oklevél *Strygar* nevének a nyelvtörténeti forrásértékét továbbra is bizonytalanság övezi –, a mássalhangzó-torlódással kezdődő nevek kapcsán ez ugyanis gyakori jelenség volt (vö. KENYHERCZ 2013: 28, 80). A bizonytalan státuszú források elemzéséhez használt, itt ismertetett módszerek együttes alkalmazása alapján elvégzett elemzés ugyanakkor megengedi, hogy az általam ismertetett elképzelést is komolyan számításba vegyük a továbbiakban.

6. Összegzés. A bemutatott szempontok alapján végzett nyelvi elemzések (lásd például SZŐKE 2015: 37–148, 2020a, 2021b; KOVÁCS É. 2018: 29–96) igazolni látszanak azt az előzetes felvetést, hogy nem megalapozott a bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek teljes mellőzése a nyelvtörténeti kutatásokban, nagy körültekintéssel és új módszertani alapvetések mentén ugyanis ezek az oklevelek is eredményesen vizsgálhatók. A bizonytalan státuszú oklevelek feltárásával tovább nőhet a magyar nyelvtörténet 11. századra datálható nyelvi forrásanyaga (vö. HOFFMANN 2020: 387). A bizonytalan státuszú oklevelek egyikéről-másikáról az analízis során természetesen kiderülhet, hogy mégsem alkalmas nyelvtörténeti elemzésekhez, de az is előfordulhat, hogy nem sikerül ugyan tisztázni az irat forrásértékét a teljes szövegére vonatkozóan, de a magyar nyelvi elemei között lehetnek olyanok, amelyeknek feltárhatók a kronológiai jellemzőik.

Kulcsszók: bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek, 11. század elejére hamisított oklevelek, szörványemlékek, helynevek, speciális módszertani elvek.

Hivatkozott Irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Az ómagyar kor. Hangtörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 301–351.
 BÁRCZI GÉZA 1944. A tihanyi alapítólevél hangjelölése. *Magyar Nyelv* 40: 313–330.
 BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- BÁRCZI GÉZA 1958a. *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1958b. *Magyar hangtörténet*. Második, bővített kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BILKEI IRÉN 1996. A zalavári apátság javadalmai. Részlet a Szent István nevében hamisított XIV. századi oklevélből. In: MOLNÁR ANDRÁS szerk., *Zala megye történelmi olvasókönyve. Helytörténeti szöveggyűjtemény*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg. 16–17.
- BORONKAI IVÁNNÉ BELLUS IBOLYA 2000. Szent István pécsváradi alapítólevelének szövege. In: ÉRSZEGI GÉZA, *Szent István király pécsváradi alapítólevele*. Galenus Lapkiadó Kft., Budapest. 32–43.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3., 5. MTA, Budapest, 1890–1913.
- DÉNESI TAMÁS 2002. A Szent Maurícusz Monostor Alapítólevele. In: *A Béli Szent Maurícusz Monostor története: 1018–1998*. KISS DOMONKOS felelős kiadó. Szent Maurícusz Monostor, Bakonybél. 166–171.
- DÉNESI TAMÁS 2013. A Szent Maurícusz Monostor Alapítólevele. In: VÁSÁRHELYI ANZELM szerk., *Isten házában, közösségében: bencés monostor ezer éve Bakonybélben*. Szent Maurícusz Monostor, Bakonybél. 125–129.
- DHA. = *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1902a. A pannonhalmi főapátság története 1. In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története: a magyar kereszténység, királyság és benczés-rend fönnállásának kilencszázados emlékére 1*. Stephaneum, Budapest.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1902b. Oklevéltár. In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a magyar kereszténység, királyság és benczés-rend fönnállásának kilencszázados emlékére*. Stephaneum, Budapest. 7: 450–692.
- ERDÉLYI LÁSZLÓ 1903. A bakonybéli apátság Árpád-kori oklevelei. In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a magyar kereszténység, királyság és benczés-rend fönnállásának kilencszázados emlékére. A bakonybéli apátság története 1. Az önállóság kora (1023–1548)*. Stephaneum, Budapest. 8: 219–266.
- ÉRSZEGI GÉZA 1986. Oklevéltan. In: KÁLLAY ISTVÁN szerk., *A történelem segédtudományai*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest. 12–28.
- ÉRSZEGI GÉZA 2000. *Szent István király pécsváradi alapítólevele*. Galenus Lapkiadó Kft., Budapest.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ 1878. *A pannonhalmi apátság alapító oklevele*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ 1885. *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ 1892. *Kálmán király oklevelei*. Értekezések a történeti tudományok köréből 15/5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ 1895. *Oklevelek II. István király korából*. Értekezések a történeti tudományok köréből 16/4. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- FÜSSY TAMÁS 1902. *A Zalavári apátság története. A legrégebb időktől fogva napjainkig.* In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a magyar kereszténység, királyság és benzés-rend fönnállásának kilencszázados emlékére.* Stephaneum, Budapest. 7: 5–447.
- GÁLLOS FERENC – GÁLLOS ORSOLYA – KÁRPÁTI GÁBOR 2014. A pécsváradi apátság alapítólevele. *Múltmentő. A Hosszúhetényi Hagyományörző Egyesület kiadványa.* 10–12.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1960. *Diplomata Hungarica Antiquissima (1000–1196). Történelmi Szemle* 3: 525–535.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1969. A magyar egyházszervezés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. *MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei* 18: 199–225.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1977. *István király és műve.* Gondolat, Budapest.
- HECKENAST GUSZTÁV 1970. *Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HERVAY F. LEVENTE 2001. A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. *Történeti katalógus.* In: TAKÁCS IMRE szerk., *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon.* Bencés Főapátság, Pannonhalma. 461–547.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debrecen Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2020. Adat és elmélet a Kárpát-medence korai ómagyar kori nyelvi viszonyainak vizsgálatában. *Magyar Nyelv* 116: 385–401.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- HOLLER LÁSZLÓ 2011. Géza vagy István idejében alapították-e a veszprémvölgyi monostort? *Magyar Nyelv* 107: 276–298.
- HORVÁTH MIHÁLY 1878. *A kereszténység első százada Magyarországon.* Ráth Mór, Budapest.
- JÁSZAY PÁL 1855. *A magyar nemzet nagyjai a legrégebb időtől az Arany bulláig.* Emich Gusztáv, Pest.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1887. *Szent-Gellért, csanádi püspök élete és művei.* Franklin, Budapest.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1891. *Szent István király oklevelei és a Szilveszter bulla. Diplomati-kai tanulmány.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1892. Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. *Akadémiai Értesítő* 3: 76–86.
- KARÁCSONYI JÁNOS 1902. *A hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

- KATONA CSILLA 2020. *Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 51. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KENYHERCZ, RÓBERT 2016. A középkori oklevelek átírási gyakorlatának nyelvtörténeti vonatkozásai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 12: 7–44.
- KISS GERGELY 1999. A pécsváradai bencés kolostor birtokainak és egyházi jogi kiváltságainak biztosítása a 12–13. században. In: HOMONNAI SAROLTA – PITI FERENC – TÓTH ILDIKÓ szerk., *Tanulmányok a középkori magyar történelemről. Az 1. Medievisztikai PhD konferencia előadásai*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 1: 49–64.
- KISS GERGELY 2001. Jobbiztosítás a pécsváradai bencés monostorban a 12–13. században. Adalékok a magyarországi exemptio történetéhez. In: FONT MÁRTA – VARGHA DEZSŐ szerk., *Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. Tanulmányok Pécs történetéből*. Pécs Története Alapítvány, Pécs. 8: 87–99.
- KISS LAJOS 1997. Hegynevek a történelmi Magyarországon. *Magyar Nyelv* 93: 154–168.
- KNAUZ NÁNDOR 1905. A pécsváradai bencés apátság. *Katolikus Szemle* 19: 862–881, 951–967.
- KNIEZSA ISTVÁN 1928–1929. A magyar helyesírás a tatárjárásig. *Magyar Nyelv* 24: 188–197, 257–265, 318–327, 25: 27–34.
- KNIEZSA ISTVÁN 1947–1949. A zabori apátság 1111 és 1113. évi oklevelei mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek. *Magyar Népryelv* 6: 3–50.
- KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 34. Debrecen Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debrecen Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- KOVÁCS ZSUZSA 2001. A bakonybéli apátság alapítólevele. In: TAKÁCS IMRE szerk., *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Bencés Főapátság, Pannonhalma. 69.
- KRISTÓ GYULA 1999. *A tizenegyedik század története*. Pannonica Kiadó, Budapest.
- KRISTÓ GYULA 2000. Szent István pécsváradai okleveléről. In: PITI FERENC – SZABADOS GYÖRGY szerk., „Magyaroknak eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged. 307–321.
- MARCZALI HENRIK 1889. Zah Felicián pöre. *Budapesti Szemle* 100: 379–390.
- PAIS DEZSŐ 1939. *A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 50. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- PÜSPÖKI NAGY PÉTER 1989. *Az Árpád-kori vásártartás írott emlékei és azok kritikája az államszervezéstől a tatárjárásig. Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon, 1000–1301*. Madách, Bratislava.
- RÓMER FLÓRIS 1862. Árpás, és a möriczhidai Sz. Jakabról címzett prépostság. *Győri történelmi és régészeti füzetek* 2: 358–372.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ 1993. Szent István király társadalma. In: V. FODOR ZSUZSA szerk., *Gizella és kora. Felolvasóülések az Árpád-korból I. Veszprém megyei jogú város önkormányzata és a Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém*. 7–17.

- SOLYMOSI LÁSZLÓ 2001. Oklevéltan. In: BERTÉNYI IVÁN szerk., *A történelem segédanyagai*. Osiris Kiadó, Budapest. 153–168.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ 2006. *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Argumentum Kiadó, Budapest.
- SÖRÖS PONGRÁCZ 1900. „Nullius terület volt-e a Bakonybéli apátság? *Magyar Sion* 14: 81–96.
- SÖRÖS PONGRÁCZ 1903. A bakonybéli apátság története. Az önállóság kora (1023–1548). In: ERDÉLYI LÁSZLÓ szerk., *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a magyar kereszténység, királyság és bencés-rend fönnállásának kilencszázados emlékére. A bakonybéli apátság története 1. Az önállóság kora (1023–1548)*. Stephaneum, Budapest. 8: 9–215.
- SZABÓ DÉNES 1937. A dömösi prépostság adománylevelének helyesírása. *Magyar Nyelv* 33: 99–109.
- SZABÓ DÉNES 1954. *A dömösi prépostság adománylevelének hely- és vízrajza*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 85. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SEBŐS GYÖRGY RUDOLF 2009. Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvű helymeghatározásaihoz. *Magyar Nyelv* 105: 62–68.
- SEBŐS GYÖRGY RUDOLF 2012. A veszprémvölgyi monostor görög nyelvű adománylevele – legelső hazai nyelvmemlékünk? *Magyar Nyelv* 108: 303–322, 385–399.
- SEBŐS GYÖRGY IMRE 1918. *Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele*. Értekezések a történeti tudományok köréből 24/10. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- SEBŐS GYÖRGY IMRE 1923. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SEBŐS GYÖRGY IMRE 1930. *Magyar oklevéltan*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- SEBŐS GYÖRGY IMRE 1938. Szent István király oklevelei. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 2: 133–202.
- SEBŐS GYÖRGY IMRE 1942. A középkori oklevélátiratok hibáinak elemzése In: *Emlékkönyv Melich János 70. születésnapjára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 401–423.
- SZOVÁK KORNÉL 2001. Monachorum pater ac dux. A bencés szerzetesség korai századai Magyarországon. In: TAKÁCS IMRE szerk., *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Bencés Főapátság, Pannonhalma. 35–47.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SZŐKE MELINDA 2016. A bakonybéli apátság 1037. évi alapítóleveléről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 12: 45–58.
- SZŐKE MELINDA 2017. A Bakonybéli alapítólevél birtokneveiről. *Magyar Nyelvjárás* 55: 137–151.
- SZŐKE MELINDA 2018. A hamis oklevelek a magyar nyelvtörténeti vizsgálatok szemszögéből. *Századok* 152: 419–434.

- SZŐKE MELINDA 2019a. Adalékok a Bakonybéli alapítólevél nyelvtörténeti forrásértékéhez. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*. Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 10: 311–322.
- SZŐKE MELINDA 2019b. A Pécsváradi oklevél *Scedluc* helynevéről. *Helynévtörténeti tanulmányok* 15: 107–120.
- SZŐKE MELINDA 2020a. Tövégi magánhangzós helynevek a Pécsváradi alapítólevélben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 16: 85–96.
- SZŐKE MELINDA 2020b. A Pécsváradi oklevél helyneveinek szövegkörnyezete. *Magyar Nyelvjárások* 58: 109–120.
- SZŐKE MELINDA 2020c. A latinizálás és hiánya a pécsváradi apátság alapítólevelében. *Névtani Értesítő* 42: 29–46.
- SZŐKE MELINDA 2021a. Szent István Zalavári okleveleiről. *Magyar Nyelvjárások* 59: 27–38.
- SZŐKE MELINDA 2021b. 11. századi nyomok az 1019. évi hamis Zalavári oklevélben. *Névtani Értesítő* 43: 135–143.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- THOROCZKAY GÁBOR 2009. Szent István okleveleiről. *Századok* 143: 1385–1412.
- THOROCZKAY GÁBOR 2016: Szent István okleveleiről. In: THOROCZKAY GÁBOR, *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 45–78.
- THOROCZKAY GÁBOR 2020. Oklevelek Szent István korában. In: DÉNESI TAMÁS szerk., *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*. Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményei, Pannonhalma. 8: 11–23.
- ZalaOkl. = *Zala vármegye története. 1. Oklevéltár (1024–1363). 2. Oklevéltár (1364–1498)*. Szerk. NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ – NAGY GYULA. Zala vármegye közönsége, Budapest, 1886–1890.

On the historical linguistic analysis of the forged charters of St. Stephen

Only four authentic charters have survived in their original form from the 11th century, an era marking the beginning of Hungarian literacy. Due to the low number of authentic sources from this early period, the language material of those of uncertain authenticity (that have not survived in their original form and that are not authentic) should also be studied. Charters with an uncertain status cannot be analysed with the same methodological principles as the authentic and original charters. This paper discusses those special methodological principles that may facilitate the examination of the charters with an uncertain status and, based on these, draws conclusions in connection with the historical linguistic source value of the four forged charters (the charters of Bakonybél, Pécsváradi and two of Zalavár) of St. Stephen.

Keywords: charters with an uncertain chronological status, charters forged back to the beginning of the 11th century, remnants, toponyms, special methodological principles.

SZŐKE MELINDA
Debreceni Egyetem